

# Botanikdagarna i Uppland

Årets botanikdagar bjöd på tre välfyllda dagar i det vackra Uppland. Brita Svensson är ganska nyinflyttad upplänning och ville gärna lära sig mer om sitt nya landskap.

BRITA SVENSSON

På onsdagskvällen den 29 juni samlades vi på Biskops-Arnö folkhögskola där rektor och Upplands Botaniska Förening hälsade oss välkomna. Tommy Lennartsson från Centrum för biologisk mångfald och Upplandsstiftelsen höll ett intressant föredrag om Upplands natur, men kanske framför allt om tankar och reflektioner

kring ”Varför växer den växten just här och inte där?”. Tommy beskrev hur all mark i landskapet är påverkad av hävd av olika slag. Ser man bara efter så finner man kulturspår nästan överallt.

Före detta rektorn Birgitta Östlund sjöng ”Den bakvända visan” för oss och berättade sedan charmfullt om Biskops-Arnös roll i den svenska historien, med utgångspunkt från några av de biskopar och andra potentater som huserat här. Vi var då samlade i den gamla förrådsbyggnadens källare från 1325, ett mycket vackert rum med välvt tak och vita väggar.

Vi ser nu fram emot tre lustfyllda dagar med blommor av allehanda slag!



Figur 1. I det trolska lilla skogskärret i Stavsunds-skogen på norra Skohalvön mötte vi granbräken *Dryopteris cristata*. Tuvans inre, smalare och mer upprättstående fertila blad är typiska för just denna ormbunke. Foto: Bengt Carlsson.



## Fram för fler mular!

Första dagen för min buss österut och vi började med ett nyinlagt stopp vid **Häggvik** – en vägskäring nära E4:an. Dånet från motorvägen överröstar dock av Mora Aronsson som ropar ut arterna: brödranejlika *Dianthus carthusianorum*, strävklikt *Centaurea dealbata*, grå bolltistel *Echinops exaltatus* ... En annan kulturflyktning i vägslänten är stäppsalia *Salvia nemorosa*.

På Järvafältet stannar vi vid **Bögs gård**. Vi fångar in den frodiga vegetationen i bäcken med bland annat bäckmärke *Berula erecta*, stor igelknopp *Sparganium erectum* och tuvstarr *Carex cespitosa*. Vid stranden av Ravalen möter sprängört *Cicuta virosa* och vattenblink *Hottonia palustris*, och i sjökanten flyter korsandmat *Lemna trisulca*. Över trädtopparna skyntar vi en lärkfalk som mobbas av en korp.

Lite längre fram får vi vid sjökanten beundra blommande vattenaloe *Stratiotes aloides*, samt vattenskräppa *Rumex hydrolapathum*, dyblad *Hydrocharis morsus-ranae* och jättestarr *Carex riparia*. På vägen tillbaka passerar vi ett stort bestånd med humlesuga *Betonica officinalis*, en klassisk lokal som varit känd ända sedan mitten av 1800-talet.

Nästa stopp gör vi på **Snedbacken** i Skepptuna. Närheten till Arlanda flygplats har hindrat exploatering, därför finns här ganska stora naturbetesmarker bevarade. Just Snedbacken ligger som ett långsmalt stråk mellan granskog och åker. Sigtunas kommunekolog Jan Franzén berättar för oss om de stora naturvärden som finns i jordbrukslandskapet, och om hur lantbrukare och kommun här samarbetar på olika sätt för att hålla hävden igång. Bland annat anlitar de ”koentreprenörer” som håller med djur som landskapsvårdare där de behövs, mot att kommunen stängslar och erbjuder vinterligghall. Ett exempel som manar till efterföljd!

Efter lunch sprider sig gruppen som maskrosfrukter över området och letar efter de skyltar (som Upplandsbotanisterna placerat ut till vår hjälp) som pekar ut speciellt intressanta växter. Området är mycket artrikt. Bland de många fina betesmarksväxterna kan nämnas ormtunga *Ophioglossum vulgatum*, ormrot *Bistorta vivipara*, backruta *Thalictrum simplex*, vildlin *Linum*

*catharticum*, korskovall *Melampyrum cristatum*, brudsporre *Gymnadenia conopsea*, ängsnattviol *Platanthera bifolia* ssp. *bifolia* och älvväxing *Sesleria uliginosa*.

När vi passerar genom **Sigtuna** stannar vi till vid en vägkant i stadens västra utkant och beundrar nonnea *Nonea versicolor* och blek jordrök *Fumaria vaillantii*, ett enda exemplar av vardera arten, som Kerstin Frostberg vakat över så att vi skulle få se dem! Båda arterna brukar vara ganska lätta att hitta i trakten, men just i år var de svårfunna.

På ”generatorkullen” vid **Skokloster** studerar vi en vacker vägkant med pukvete *Melampyrum arvense* och bitterfibbla *Picris hieracioides* med sina ”Picris-hår”, det vill säga hår med hullingar i spetsarna. Dessutom finner vi stor femfingerört *Potentilla argentea* var. *incanescens*, harmymta *Satureja acinos* och flentimotej *Phleum phleoides*. Vi konstaterar att området borde hävdas om blomsterprakten ska kunna finnas kvar i framtiden.

Dagen avslutas i **Stavsundsskogen** på norra Skohalvön där vi besöker ett litet fint kärr med granbräken *Dryopteris cristata* som den stora attraktionen (figur 1). Det var lite svårframkomligt så en kö av ivriga botanister bildades.

## Vi finner ett fruktfat i Lillsjön

Oj, vad sko! Vid **Lillsjön** utanför Kungsängen utrustades vi med räfsor och vattenkikare. Iklädda badbyxor, stövlar eller sandaler tågade vi ut i sjön och letade växter i den klara vattnet. Vi fann arter som är typiska för näringsfattiga sjöar, till exempel härslinga *Myriophyllum alterniflorum* och notblomster *Lobelia dortmanna*, men även växter som man finner i mer näringsrika vatten, till exempel hjulmöja *Ranunculus circinatus*, blomvass *Butomus umbellatus* och vattenaloe. I strandkanten stod slokstarr *Carex pseudocyperus*.

Vi fick lära oss känna igen stråfsen *Chara* på deras doft. Vad de egentligen luktar var vi dock oense om: avlopp tyckte en, skogsbacke tyckte en annan. Att få se undervattensformerna av strandranunkel *Ranunculus reptans*, blomvass och säv *Schoenoplectus lacustris* var lärorikt. I gräsmattan vid sjökanten verkade plattsäv *Blysmus compressus* trivas. Är badplatser kanske en ny nisch för denna ovanliga art?

Figur 2. En över tre meter lång ålnate *Potamogeton perfoliatus* beundras vid Drakudden. Foto: Bengt Carlsson.



Nu kommer "Lillsjöodjuret" simmande – bara snabeln sticker upp! Det visar sig vara Gustav Johansson iklädd våtdräkt och snorkel. Han har plockat både hjortron och plommon och demonstrerar dessa sina fynd för oss. Det visar sig vara kolonier av cyanobakterierna sjöplommon *Nostoc pruniforme* och det ovanligare sjöhjortronet *N. zetterstedtii*. Vi avstår dock från ett smakprov.

Så till Ådö-Lagnö längst ut på en udde i Mälaren. Här fann vi mistel *Viscum album* i mängd (både gula han- och gröna honexemplar) på allehanda trädslag, mest på lind, möjligen till och med i en ask. Även kärrbräken *Thelypteris palustris*, kärrvial *Lathyrus palustris*, luden johannesört *Hypericum hirsutum* och äkta vallört *Symphytum officinale* växte i närheten.

Före lunch går vi en liten runda i en vacker lövlund där Henrik Weibull förevisar ekticka *Phellinus robustus* och svartöra *Auricularia mesenterica*, liksom allehanda mossor. Under en kraftledning där det är öppnare finner vi tulkört *Vincetoxicum hirundinaria* och lunddraba *Draba muralis*. I vägkanten beundrar vi det sällsynta stenfröet *Lithospermum officinale*.

På den närbelägna Drakudden klär vi åter av oss och letar vattenväxter. Vi finner flera ovanliga och konkurrenssvaga arter, som till exempel vekt braxengräs *Isoetes echinospora*, korsslamkrypa *Elatine hydropiper* och spädnate *Potamogeton pusillus*, samt sist men inte minst, en tre meter lång ålnate *P. perfoliatus* (figur 2)!

Så går färden till det lilla Hebbokärret, ett artrikt rikkärr som får sitt kalkrika vatten från

Uppsalaåsen. I gåsmarsch slingrar vi oss fram genom skogen som tycks bli allt örtrikare ju närmre kärret vi kommer. Bland annat finner vi fyra pyrolaarter samt ryl *Chimaphila umbellata*. I det artrika kärret beundrar vi orkidéerna, bland annat välväxta kärrknipprotter *Epipactis palustris*, blodnycklar *Dactylorhiza incarnata* var. *cruenta*, flugblomster *Ophrys insectifera* och några enstaka knottblomster *Microstylis monophyllos*. Åh, så vackra de är! Delikata strukturer i blomman framträder med luppens hjälp. Vi fascinerades även av några läppsteklar *Bembix rostrata* – Sveriges största rovstekel; här på sin nordligaste lokal – som fångade flugor i en sandig skogsvälgkant.

Stora Ullfjärden är även den något kalkhaltig på grund av tillflöde från Uppsalaåsens grundvatten. I vattenkanten vid Ekillaåsen tittar vi på småsvalting *Alisma wahlenbergii*. Anders Jacobson berättar om sina studier av denna ytterst sällsynta art, som i hela världen endast finns i norra Bottenviken, i inre Finska viken samt på ett fåtal platser i Mälaren.

### Betesbackar och raviner

Precis som under vår första dag får vi börja med ett extrastopp. På muren runt Övergrans kyrka växer nämligen piggrfrö *Lappula squarrosa* som vi så gärna vill se (figur 3). Lena Jonsell berättar att den varit känd här sedan 1970-talet.

Så till Hjälstaviken, närmare bestämt betesbackarna alldeles norr om den berömda fågelsjön. På den första bergsknallen finner vi rött oxbär *Cotoneaster scandinavicus* men också gaffel- och





Figur 3. Piggfrö *Lappula squarrosa* växte på muren vid Övergrans kyrka. Frukternas kroktaggar skiljer piggröet från de närstående förgätmigejerna i släktet *Myosotis*. Foto: Bengt Carlsson.

hällebräken (*Asplenium septentrionale* och *Woodisia ilvensis*). Fågellivet bildar ljudkuliss under hela vårt besök. En skön plats! Här har mulen varit i arbete – slånbuskarna är så tuktade att de mest liknar låga buxbomshäckar.

Vi snubblar fram över den tuviga marken. Några tranor drar trumpetande över oss och vi passerar ett annat stängsel in i ett mindre hårt betat område. Här blommar det mer och gräset är högre. Bacsippor *Pulsatilla vulgaris* har blommat rikligt här och vi ser vackert blommande backtimjan *Thymus serpyllum*, backklöver *Trifolium montanum* och axveronika *Veronica spicata*. En av flera fetknoppsväxter som pryder backarna är den kantiga fetknoppen *Sedum sexangulare*, en trevlig bekantskap för flera av oss. Med Lisel Hamrings hjälp finner vi till slut både grådaba *Draba incana* och toppjungfrulin *Polygala comosa* bland enbuskarna. De var inte så lätta att hitta!

Lunchen intas i kanten av Vänsjöåsens karakteristiska åsprofil. Bengt Jonsell visar oss

växterna och berättar om landskapet – så typiskt uppländskt med åsar och utbredda slätter. Ett fält med stora grå bollar av slätterfibbla *Hypochoeris maculata* möter oss, och senare likaså grå- och revfibblor (*Pilosella officinarum* och *P. lactucella*), fast nu med små bollar istället.

Vi ser också backsmörblomma *Ranunculus polyanthemos*, backglim *Silene nutans*, brudbröd *Filipendula vulgaris*, några få månlåsbräknar *Botrychium lunaria* och mängder med överblommade bacsippor. En buske vållar bryderi men visar sig vara ett betestukat päron *Pyrus communis*.

Dagens sista lokal blir Hårsbäcksdalen söder om Heby där vi vandrar ner mot den djupa ravinen och ån i botten. Längs kanten av en liten slätteräng finner vi frösöstarr *Carex pediformis*, en stor sällsynthet med ett fåtal lokaler i Uppland.

I dalbotten trivs pampiga bestånd av strutbräken *Matteuccia struthiopteris* bland alla övriga vanligare ormbunkar. Nere vid bäcken skrämmer vi iväg en groda. Vattnet porlar dock rogivande och snart är vi i full gång med att leta mossor under Tomas Hallingbäcks ledning. Stor näckmossa *Fontinalis antipyretica* ”hjälp mot eld” – men är det mot mänsklig feber eller annan brand? I skuggan under ormbunkarna finner vi uddstjärnmossa *Mnium marginatum*, vågig praktmossa *Plagiomnium undulatum* och cirkelmossa *Sanionia uncinata*. Längst in i dalen förevisas oss till sist det sällsynta lundgräset storgroë *Poa remota*, som står eller snarare ligger ner längs med stigen.

Så var botanikdagarna i Uppland redan över. Tack för att jag fick så god hjälp med att lära känna mitt nya landskap! **SBT.**

- Tack till Erik Ljungstrand för kommentarer.



**Brita Svensson** är professor i biologi vid Uppsala universitet. Hennes forskning rör bland annat det gamla kulturlandskapet.

Adress: Norrlandsgatan 34 E, 752 29 Uppsala  
E-post: brita.svensson@ebc.uu.se